

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MORTEN BREDSDORFF

HANS GYLDENKÆRNE

En sjællandsk bonde

HANS GYLDENKÆRNE

„Gyldenkærnegård“ (omkring år 1909)

Hans Gyldenkerne

Det er mig en stor glæde at give bogen om Hans Gyldenkerne et ord med på vejen. Jeg er kommet i hjemmet på Vejgaard fra min tidligste ungdom og fulgte med i hvordan livet formede sig der. Ikke alene blev børnene mine gode ungdomsvenner, men også mange af de unge medhjælpere, der var på gården og som ofte kom fra et ophold på en højskole, gled ind i familielivet og blev gode ungdomskammerater.

Alle så vi op til Hans Gyldenkerne og satte ham meget højt.

Så hurtigt går tiden, og så store ændringer foregår i samfundsstrukturen, og i menneskers tankegang, at meget, som var levende virkelighed for os i vor ungdom, inden længe er historie og lyder for mange unge i vor tid som virkelighedsfjernt, der ikke har interesse for den opvoksende slægt, som i så høj grad tænker og lever i nuet og fremtiden.

Men selv om udviklingen foregår i forskelligt tempo til forskellige tider, så er der jo dog en sammenhæng fra slægt til slægt, hvor de stærke personligheder indenfor hver generation igennem den måde, de levede livet på, var med til at præge deres tid.

Tiden fra midten af forrige århundrede op til den første verdenskrig blev den danske bondestands guldalder — økonomisk og folkeligt. Det var ikke tilfældigt, at det gik sådan. Det var den frie forfatning med lige ret for alle, der var fundamentet og udgangspunktet for denne udvikling, og det var påvirkningen fra kristelige og folke-

lige livsstrømninger indenfor bondestanden, der gav denne befolkningsgruppe den førende stilling i disse årtier. Igennem de gudelige vækkelser, folkehøjskolen, landbrugsskolen og andelsbevægelsen var bondeungdommen blevet modnet til at søge virkeliggjort i den praktiske samfundsopbygning, de idealer, som fødtes i deres sind i deres ungdomstid.

Bogen om Hans Gyldenkærne er en sandfærdig og velunderbygget skildring af en bonde, der var trofast mod de idealer, som varmede hans sind i ungdommens vår, og som blev ledetråden for ham i al hans fremtidige virke.

Hans Gyldenkærne's ældste søn har med stor omhu afskrevet og samlet hundrede af breve, som er udvekslet mellem Hans Gyldenkærne og ungdomsvenner fra tiden 1870 og årene derefter. Breve, der giver et klart og sikkert indblik i, hvad der bevægede unge sind i den tid, og hvordan disse unges ungdomsoplevelser blev bestemmende for deres manddomsgerning.

I vor forjagede tid kan det være nyttigt at få fæstnet på papiret velunderbyggede nøgterne oplysninger om, hvilke synspunkter, der gjorde sig gældende indenfor ungdomskredse, der var påvirket af den grundtvigske folkehøjskole for nu snart 100 år siden, da også store omvæltninger foregik i samfundsstrukturen. Jeg tror, det er noget, der er værd at fæstne sig ved i vor tid, og Morten Bredsdorff fortjener tak, fordi han i denne meget velskrevne bog har gjort det muligt at drage sammenligning mellem før og nu. Hans Gyldenkærne var ikke og er ikke fremstillet som en eventyrskikkelse men som en oplyst og interesseret bonde, der levede sit liv på et kristeligt, folkeligt livssyn. Sådan har Morten Bredsdorff kendt ham, og sådan har vi andre kendt ham — denne gode bondemand.

Bogen om den sjællandske bonde er ikke romantik, men virkelighedsnær og sagligt dokumenteret, og det, der skrives, kan bekræftes af os, der har kendt denne type af sjællandske bønder som Hans Gyldenkærne var en så smuk repræsentant for.

Jørgen Jørgensen,
fhv. undervisningsminister.

1. kapitel.

SLÆGTEN GYLDENKÆRNE

I årene efter den anden verdenskrig synes det danske samfund at gennemgå større og mere indgribende ændringer på både tekniske og sociale områder end i flere århundreder forud. Byernes hastige vækst og den bymæssige livsforms udbredelse, også langt uden for de egentlige byområder, virker her sammen med den tilsvarende affolkning af landsbyerne. Og selve landbrugets snart gennemførte mekanisering, der i løbet af nogle årtier vil have omdannet de gamle bondebrug til industrielle farme i amerikansk stil, vil utvivlsomt medføre dybtgående ændringer også i livsvaner og i tænkemåde hos den hidtidige landbefolkning.

Intetsteds er forvandlingen så iøjnespringende som i de landsby-samfund, hvor erindringen om ældre tiders traditionsbestemte og slægtsbundne livsform endnu er levende, men hvor mindet om særprægede og betydelige personligheder, opvokset under nu svindende kulturformer, hurtigt vil blegne under den ensartethed, hvormed det industrielle samfund præger sine borgere. Inden længe vil landbrugsmuseer, Th. Lundbyes og Hans Schmidts billeder og Jeppe Aakjærs lyriske digtning for den unge slægt være de sidste bindeled mellem den nutid, hvor industrien og maskinen præger landet, og den fjerne fortid, hvor deres bedste- eller oldeforældre i forårstiden endnu såede korn med hånden og svang le og plejl om høsten.

Men da al ægte kultur beror på sammenhæng, er det nok umagen værd at bevare mindet om karakteristiske og stærke personligheder fra den tid, som ligger forud for vor egen.

Her skal fortælles om en af Roskilde-egnens gode mænd fra slutningen af forrige århundrede og begyndelsen af vor eget, gårdejer og sognefoged

Hans Jensen Gyldenkærne, „Vejgård“, Svogerslev, en bonde i ordets smukkeste mening og en personlighed af usædvanlig styrke og renhed. I hans lange levnedsløb spejler sig tillige en række af hin tids bedste religiøse, folkelige og politiske rørelser.

*Hans og Ane Kirstine Gyldenkærne
(Hans som ca. 40 årig. Ane er 29 år)*

Slægten Gyldenkærne stammer fra Osager i Osted Sogn, Sømme Herred, en god milsvej sydvest for Roskilde, hvor „Gyldenkærnegård“ har været i dens eje siden cirka 1700. Hans Gyldenkærnes fader Jens Nielsen er født 1809 på den gamle slægtsgård, som dengang ligesom nabogården „Skovledholm“, hvor hans ældste søster, Stine siden blev kone, var arvefæstegård under Københavns universitet. Da begge faderens forældre døde tidligt, måtte han købe sig fri af militærtjenesten for i 1830, 21 år gammel, at kunne overtage gården i Osager. En halvbroder til ham overtog noget tidligere „Bispegård“ i Allerslev sogn i fæste efter sin kones forældre. Hans sønnesøn Niels Jørgensen er fader til den senere undervisningsminister Jørgen Jørgensen, og både på Bispegården og Gyldenkærnegården føres bedrifterne videre af efterkommere af de to gamle slægter.

Jens Nielsen havde kun siddet et år på Gyldenkærnegården, da „torde-
nen slog ned“, som de gamle sagde, og hele gården brændte. Men
allerede året efter i 1832 havde den driftige unge gårdmand fået alle fire
længer bygget op påny. Maleren Ole Søndergaard, selv barnefødt i
Allerslev ved Lejre, har langt senere malet et smukt billede af den hygge-
lige, lidt lukkede sjællandske bondegård med de store kastanietræer over
de stråtede længer.

I 1837 giftede Jens Nielsen sig med Ane Larsdatter fra Vejgård i
Svogerslev sogn, og efterhånden voksede ni børn op i dette arbejdsomme,
gammeldags gudfrygtige hjem, hvis livord var formet af faderen i stil
med de gamle munkes: Arbejd og bed, så skal du få alt hvad du til din
tarv attrår.

Jens og Ane Nielsen

„Mine forældre var arbejdsomme og flittige mennesker,“ beretter Hans
Gyldenkerne på sine gamle dage. „De var altid først på færde om
morgnen og sidste om aften. Da vi var så mange søskende, blev vi op-
draget efter vore forældres grundsætning. Det første arbejde, jeg mindes

at være sat til og ikke turde løbe fra, var, at jeg i en alder af tre et kvart år var sat til at fylde en stor vidjekurv med spåner fra en nyopført kostald. Naturligvis kunne jeg ikke senere huske, at jeg netop den gang var i den anførte alder, men dette har jeg kunnet udregne ved næsten daglig i mange år at gå og se op på et årstal, der var indridset i en af staldens skillerums-lervægge, nemlig 1856. Jeg selv er født 16. april 1853.“ Da han i 7 års alderen begyndte at gå i Osted skole, var „jeg oppe ved 4-tiden om morgnen om sommeren, og forinden jeg gik i skole, var jeg ude at flytte fårene og ungkvæget.“ Da Hans var 10 år gammel, blev gårdens karl, Ole indkaldt til krigstjeneste (1863), og han måtte overtage karlens arbejde og muge kostalden hver morgen. Det var hårdt arbejde, for dels var båsene ikke hævet synderligt over grebningen, så der måtte et godt lag halm under kørerne, dels anvendte man dengang lang rughalm, den brugte tækkehalm fra sædstakkene, som strøhalm. Hans måtte derfor op en halv time før sine søstre, som skulle malke for at kunne blive færdig sammen med dem. For når de to søstre, Maren og Sofie, var færdige med at malke, tog de lygten med over i fårehuset, hvor kalvene skulle have mælk.

„Den 6. oktober 1867 blev jeg konfirmeret,“ fortsætter Hans Gyldenkærne sine erindringer. „Da denne højtidelighed nu om stunder nærmest synes kun at dreje sig om gilde, gaver og atter gilde, således at konfirmandernes opmærksomhed næsten udelukkende er henvendt på al denne „Udenomstads“, kan jeg ikke nægte mig den fornøjelse at nedskrive, hvor enkelt og ligetil denne formede sig i mit hjem.

For mig var præstens tale og selve afgivelsen af konfirmationsløftet det højtideligste jeg endnu den gang havde oplevet. Ved middagen i hjemmet var foruden de fleste af mine søskende kun min ældste søsters mand, Peder Frandsen tilstede, de skulle jo lige forbi mit hjem for at komme til deres (Skovledholm). Så snart jeg havde spist middagsmaden, skulle jeg ud i marken for at afløse min broder med at vogte kvæget. Der ude på marken holdt jeg så „konfirmationsfest“, men da mine tanker var så optaget af højtideligheden i kirken om formiddagen, og da vejret var smukt og godt, blev det for mig en dejlig fest derude i ensomheden.“

Peder Frandsen var en ældre, noget indadvendt og alvorlig mand, som drev Skovledholm. Om hans ægteskab med Hans Gyldenkærnes ældste søster berettes, at han og hans moder i november 1840 var til barsel hos Jens Nielsens på Gyldenkærnegård, hvor han havde kørt for dem til kirke. „Han, der tilsyneladende ikke gav sig meget af med piger, fattede kærlighed til denne pige, han kørte til kirke. Og mens de andre dansede, sad han og vuggede hende og bestemte, at hende ville han have til kone. I hans dagbog læser vi: „Den 8. juli 1859 blev jeg gift med vor nabos datter. Hun var 19, jeg 43.“ Stine Per Frands, som hun efter-

hånden kom til at hedde, var en livlig og glad pige, og hun bragte munterhed og glæde til Skovledholm.

„Forbindelsen mellem de to gårde, hvis jorder stødte op til hinanden, hvis græsning gik i et, og imellem hvis ejere, der længe havde bestået et nært venskab, var dermed beseglet.“ (Fanny Fang). Et barnebarn af Peder og Stine Per Frands, Esther, er gift med Jørgen Jørgensen, Bispegården, nu Allerslev, et andet blev gift med Hans Gyldenkærnes ældste søn Thorvald Gyldenkærne. Men efterkommere af de to slægter vil man den dag idag finde på hele Roskildeegnen.

Gyldenkærnavnet har familien antaget engang i 1870erne. „En vittig nabo begyndte at kalde os Gyldenkærne-Folkene“, skriver Hans G. Derfor sammenkaldte faderen dem engang og spurgte, hvad de mente om at tage navneforandring. Det blev så besluttet, men først 11. december 1882 opnåede man kgl. bevilling til denne navneændring. Den blev iøvrigt kun antaget af Jens Nielsens fire yngste børn, sønnerne Lars og Hans og døtrene Ane Marie og Sidse Katrine. De fem ældste skiftede ikke navn, de var voksne og hjemfarne, da det nye navn blev antaget.

2. kapitel.

UNGDOMSÅR

„Han rettede langsomt sin brede ryg
og slog øjnene op —“

Familielivet på Gyldenkærnegården var i Jens Nielsens og Anes tid oprindelig præget af den indremissionske vækkelse, som fra sin oprindelse omkring Stenlille og Ubby i Vestsjælland nåede til Roskildeegnen omkring 1860. To indremissionske kolportører, tømrer Peder Larsen, Stestrup, og Jakob Jensen, Skuerup, fik gennem bogsalg og små „gudelige forsamlinger“ samlet en del tilhængere, særlig i husmandshjem i Osted-Allerslev sogne. De fik støtte af den gamle lensgrevinde Holstein på Ledreborg, men mødte skarp modstand fra en del af de større gårdmænd; og pastor I. C. Jensen, en betydelig og anset prædikant, som sad i embedet i 33 år, måtte med sin autoritet beskytte dem. De har også fået forbindelse med hjemmene på Gyldenkærnegården og på Skovledholm. Af Per Frandsens dagbog ses det, at hans kone Stine fik ham med til flere af de opbyggelige møder rundt i hjemmene, hvor den gudelige bevægelse havde slået rod.

Men allerede omkring 1870 indtrådte her, som adskillige andre steder, en spaltning i den indremissionske bevægelse i to retninger. Den ene kommer under stærk indflydelse af Indre Missions nu allerede stærkt fremtrædende førerskikkelse Vilh. Beck, men synes i høj grad at isolere sig hos de mindre landmænd og holde sig til hjemmene, mens en anden

fløj kommer under voksende indflydelse fra grundtvigsk-folkelige kredse med interesse for at danne foredragsforeninger og friskole. Her spores især indflydelse fra Hindholm og Vallekilde højskoler.

På Gyldenkærnegården holdt man „Indre Missions Tidende“, og hjemmet var ikke mindst gennem den ældste hjemmeværende søster Maren, som tog sig varmt af de yngre søskendes opdragelse, præget af dette livssyn.

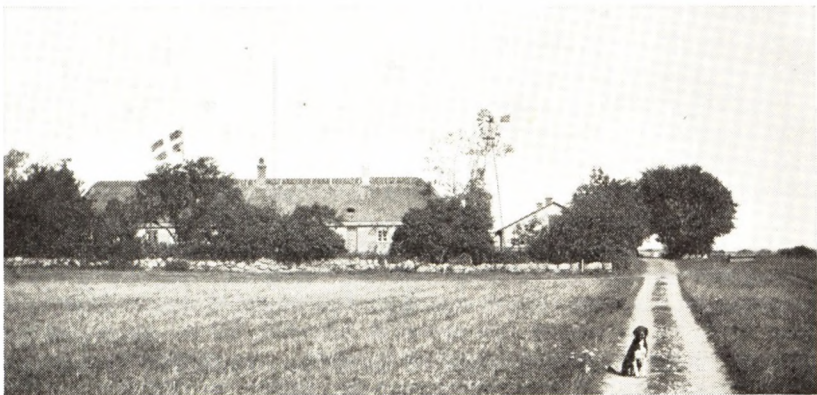
Alligevel har de lange vinteraftener tidligt været præget af sang og naturlig munterhed; folkeviser og datidens troskyldige, let sentimentale sange har lydt i stuerne. „I mit hjem holdtes forskellige uge- og månedsskrifter, deriblandt månedsskriftet „Hindholm“, udgivet af Den hindholmske Forening med forstander Chr. Nielsen som redaktør og førende skribent.“ Hjemmet besad en større bogreol med mange ældre bøger, og man anskaffede Anton Nielsens Fortællinger med bl. a. historien om „Hans, der kom på Højskole“ og „Bondeliv“, „En Tur til Højskolen“, og P. O. Bojsens sangbog. Alt dette blev flittigt læst og benyttet, og det skyldtes åbenbart bl. a. Buddes jævne og folkelige beretninger, der jo stammer fra hans eget arbejde som lærer og leder på Hindholm højskole, at Hans Gyldenkærnes ældste broder allerede i 1857 var elev på Hindholm højskole, fulgt af yngre søstre og brødre i de nærmeste år.

Den 6. november 1870 rejste den 17-årige Hans Gyldenkærne som elev til Hindholm højskole ved Fuglebjerg i Sydvestsjælland. Denne højskole eller „folkeskole“ som den oprindeligt kaldtes, var oprettet i 1852 på initiativ af husmanden Peder Hansen, Lundby, og lærer Anders Stephansen, Holsteinsminde, i en gård ved siden af det senere kendte børnehjem. I skolens første program betegnes den som „en folkeskole for voksne bonde- og husmandssønner i Præstø og Sorø amt“. Thi det er „på høje tid, hvis vor stand ikke skal ligge under i den fortsatte kamp imod vore mere oplyste og dannede modstandere, at vi selv gør noget for, at vor stand dog i det mindste kan have nogle mænd, der hist og her bosatte imellem os, dels som gårdmænd, dels som husmænd, kan være ledere og forsvarere for vor stand i enhver retning, hvorsomhelst vi måtte behøve dem.“ Skolen havde ganske vist fået støtte både af enkedronning Caroline Amalie og fru Grundtvig, men den var langt mere præget af den filantropiske og praktiske oplysningsiver, som kendetegnede også børneskolerne omkring grev F. A. Holsteins sydvestsjællandske gods, end af de grundtvigske tanker. I 1864 havde forstander Chr. Nielsen overtaget ledelsen sammen med flere særdeles dygtige lærere, Thura, Svendsen og Christensen, af hvilke de to sidste få år senere overtog Chr. Richardts højskole i Tune og omdannede den til „Landboskolen“. Verdenshistorie, landbrugsfag, særlig kemi og fysik bl. a. på grundlag af „Johnstons Agerbrugs-Katekismus“ og de agerbrugskursus på Landbohøjskolen, som kultusministeriet på docent N. J. Fjords initiativ havde oprettet, var skolens hovedfag.

Hans Gyldenkærnes breve fra Hindholm 1870—1871, giver et levende billede af livet og undervisningen på datidens jævne bondehøjskoler. „Lærer Larsen ser ud som Gudfader selv, og man kan se, at alt hvad han siger kommer fra hjertet. Han har ellers geografi med os, men han glemmer for det meste landkortet, når han får begyndt at tale til os om det daglige liv, og der er heller ingen af os, der har noget imod det, vi holder allesammen meget af ham.“

„Lærer Thura har bibellæsning, men det er noget tørt. Det bedste er næsten sangen.“ — „Jeg er lige blevet færdig med at skrive den uorganiske kemi, der er på 232 sider, og hvis jeg så kommer herved til vinter (på skolens 2. år, landboskolen), så har jeg kun den organiske og analytiske kemi igen“.

Et hyggeligt kammeratskab har forenet de unge bondesønner, deres samvær synes endnu stærkt præget af den gudelige vækkelse flere steder på Sjælland — „omtrent hver aften ... går jeg ind på deres kammer (hvor der er varmt), hvor en af dem enten læser en prædken i Vilh. Becks Postil, eller også synger nogle salmer i Missions-Salmebogen, som der er tre af dem og har, og den tid jeg tilbringer der, er visselig ikke spildt, om også jeg ikke bestiller noget.“ Om søndagen går de flokkevis i kirke, i Førslev eller helt til Tingjelling, en halv snes km fra Hindholm højskole. Men fastelavnsaften har man dog sparet sammen til „et lille sold“, hver erlagde 24 skilling, og skolens elever og lærere samledes om smukt dækkede borde „med punch og fine boller“. Muntre taler og sange veksler, „jeg morede mig meget.“

„Vejgaard“

Sidst i februar mærker han og mange andre bondens uro i kroppen, typisk for de ældre folkehøjskolars stemning mod vår. „Skulle jeg blive her-nede, når så foråret og somren kom og folk begyndte at gå på markarbejde, så ville der opstå en længsel hos mig til at komme hjem og være med, som ikke ville lade mig få ro.“ Han planlægger derfor senere at melde sig til den „landbo-afdeling“ på Hindholm højskole, som fortsætter i sommerhalvåret. Men det fik han aldrig gennemført. Den sidste dag i april 1871, da han lige var vendt hjem fra Hindholm, gik han — efter familiens aftale — over til Svogerslev, hvor hans morbror Niels Larsen på Vejgård, mellem Ledreborgallé og Holbækvej, havde fæstet ham som karl. Han var da lige fyldt 18 år, og han blev på Vejgård, indtil han 16 år senere selv overtog gården efter sin morbror. Den skulle blive hans hjem igennem 46 år. Men den havde allerede længe været hans lidt ældre søster Birthe Maries hjem. „Hende tog mormor med sig hjem“, da hun var 2½ år, og hun var blevet i hjemmet hos den barnløse Niels Larsen og hans kone uden egentlig at være adopteret.

3. kapitel.

FORKARL OG UNGDOMSLEDER I SVOGERSLEV

Helt let har det ikke været at begynde som karl hos den barnløse og vistnok noget vrantne og indesluttede morbror på Vejgård i Svogerslev. Hans Gyldenkærnes første breve til søskende hjemme i Osager er præget både af hjemve og tvivl. Værre var det undertiden for søsteren Marie, der i en efterskrift til broderens brev tilføjer: „Ja, jeg må sig med Hans, jeg går og længes efter hjemmet, thi denne stilling er mig modbydelig“ — hvilket tilsyneladende skyldes hendes angst for at skulle gå hele sit liv som husligt tyende hos de gamle slægtninge, „år ud og år ind uden at man kan nå målet for sin vandring en virksomhed i eget hjem“.

Ret hurtigt bliver det klart, at den unge Hans Jensen er i besiddelse af lederegenskaber. Han roses for sin enestående ansvarsfølelse over for sin daglige gerning på gården, han er vellidt af alle, og hans tidligt erhvervede modenhed kommer rørende til udtryk i et brev til hans søster Ane, der i somren 1874 efter sine brøders eksempel er elev på Hindholm højskole, men har klaget over hjemve. „Du må endelig med opmærksomhed og interesse følge undervisningen i enhver time, selv om den skulle være mindre underholdende, da det snart vil give dig sådan lyst, så du vil længes efter hver time, og så vil du mindre føle savnet af hjemmet. Til enhver tid gælder det om at huske, fra hvem velsignelsen kommer, ... og så takke ham derfor. Jeg håber du møder til bøn hver morgen og i kirken om søndagen. — Det første du på Hindholm må lære, er at besejre hjemveen og dernæst til-

kæmpe dig en fast vilje og en egen overbevisning, dog således at den er i overensstemmelse med pligt og sandhed.“ —

Efter at have aftjent værnepligt som infanterist i Helsingør deltog Hans Jensen i 1874 og i 1876 i store lejrøvelser ved Hald. Den unge soldat er ivrigt optaget af militærtjenesten og de store manøvrer, som Christian den Niende og kronprinsen overværede. „Fanemarchen vakte stor begejstring ... men denne dag har dog været den strengeste. I det hele styrtede omtrent 350 af soldaterne på grund af heden (i juli), hvoraf dog kun to ved vor bataillon.“ Den følgende vinter deltager han med liv og sjæl i amatørskuespil på „Søndergård“, Allerslev, hos søsteren Sofie og hendes mand Anders Olsen, de opføres i laden for at skaffe penge til et orgel i Osted kirke. Her kommer grundtvigske toner for første gang ind i den sjællandske bondes sprog, da han til søsteren skriver: „er det ikke et smukt mål, hvis vi kunne medvirke til at dette kunne ske. Hvor mange gange mere ville vi ikke føle os løftede og båret af orglets brusende toner, når under sang med dit vingede ord, sjælen af by over stjernerne foer ... det har fra barn af været en af mine kæreste tanker, når jeg sad i den tomme kirke og tænkte, hvorledes det kunne være og — nu bliver. —“

Gennem en samling opbevarede breve fra og til den unge Hans Gyldenkærne kan man danne sig et levende indtryk af de stemninger og tanker, som omkring 1870—80 bevægede unge opvakte bønder her på Sjælland. Påvirkninger både fra pietistiske „gudelige forsamlinger“, fra Indre Mission og fra den stærkt voksende grundtvigske højskolebevægelse krydres af spirende politiske interesser. I de hidsige provisorieår får de sidste rigelig næring af de hårde kampe i Folketinget mellem det fremadstræbende, men ofte indbyrdes uenige Bonde-Venstre og godsejernes stædige Højre, som sad inde med magten og under Estrup ikke undlod at misbruge den.

Særlig interesse knytter sig til brevvekslingen med den unge Hans Jensen Dønnergaard, både på grund af denne mands højst omskiftelige og tragiske skæbne og for det varme venskab, som livet igennem trods alt forbandt de to bondesønner.

Hans Dønnergaard var søn af en boelsmand i Ebberup, Hvalsø sogn. Han er født 1854, altså næsten jævnaldrende med Hans Gyldenkærne, som kom til Ousager allerede som barn og gik i skole sammen med Hans Gyldenkærne. I 1879 blev han bestyrer, siden ejer af Dønnergård i Osager, og allerede året efter blev den livfulde, iderige og velbegavede unge mand i Svinningekredsen valgt ind i Folketinget som tilhænger af Christen Berg.

Allerede i drengærene udviklede der sig et værdifuldt venskab mellem gårdmandssønnen Hans Gyldenkærne og boelsmandens søn, Hans Jensen, (som først senere antog navnet Dønnergaard). Af et brev fra den 19-

årige Dønnergaard til Gyldenkærne, skrevet i april 1873 fornemmer man de mange fælles interesser, som forener de to:

„Jeg er i perlehumør! Og hvad under, i eftermiddag skal jeg til koncert på Ousted kro, og dersom omstændighederne og vejret tillader det, har vi besluttet at foretage en udflugt på torsdag, ned til Knud Lavards kilde, den gamle kongeborg i Haraldsted Skov m. m. Selskabet forventes at blive så talrigt, at det vanskeligt kan rummes på to vogne. Her ved Knud Lavards kilde skal enhver deltager naturligvis, lig Absalon, indvie sig „Til stor og dansk og herlig id, til Danmarks frelse i nødens tid“ ... I dette øjeblik ønsker jeg bare, at du var hjemme i Ousager! Eller i det mindste kunne komme hjem til vinter og for fremtiden sige det store Svogerslev farvel; thi det gamle eremitliv, som stempler samliv og sammenkomster med skændselsseglet er i færd med at synge sin svanesang, medens friheds- og lighedslivet jubler højt i sky.

Tanker og billeder bruser i min sjæl, og jeg kan ikke engang ved ord give dem luft. Jeg studerer Bjørnsons „Om omgang med mennesker“, og idag har jeg fået „Henrik Wergeland eller Folkelivets tilblivelse i Norden“. Bestandig går nye lys op for min sjæl og med dem erkendelsen af, at man intet ved ... Siden jeg har læst Bjørnsons fortællinger er jeg blevet grundtvigianer i den grad, at jeg så småt har begyndt at tænke på hvordan jeg nemmest kan lære at danse. Jeg er også bleven i høj grad demokratisk ... Den mine som nu læses i mange bønderkarles ansigt: Jeg er arving til så stor en gård og skal have den gårdmandsdatter og så stor medgift, den tid er forbi, da man dømmes efter, hvor meget man har arvet, nu hedder det, hvad har du udrettet.“

I et lidt senere brev kalder Dønnergård Hans Gyldenkærne „min eneste ven og tillige formynder og vejleder“, og de to unge mænd, den ene alvorlig, indadvendt og tidlig tyngt af ansvarsfølelse, den anden livfuld, åben og i besiddelse af en kraftig fantasi, har uden tvivl øvet en såre gavnlige indflydelse på hinandens udvikling. Bestandig må Dønnergård åbne sit hjerte for venen, friske indtryk af det voksende folkelige røre blandes med uafklarede romantiske stemninger. I juni 1873 har Hans Dønnergård været til pinseskolemøde i Roskilde. Han har lyttet til en række foredrag, som han udførligt refererer for venen, der kort tid forinden var rejst til Helsingør som soldat. Folketingsmand Frederik Baier talte om lærerne og børnenes dialekter og han advarede mod for hastige indgreb mod skolebørnenes hjemlige mål, hvad der får Dønnergårds begejstrede tilslutning. Mødet sluttede med et besøg i Domkirken, hvor organist Matthisson-Hansen har præluderet på det vældige orgel:

„O, hvor gribes man, når man træder ind i denne mægtige kirke fra middelalderen, der står som et levende vidne om den ånd og handlekraft, der da rørte sig i Norden. Alt synes at sige, det gav vi Eder i arv.

Hvad skænker I efterslægten? Og jeg tænkte, vi vil skænke den oplysningens klare lys, så de med åndens åbne øje må forstå at vurdere den ånd og kunst, som rørte sig i hine tider. Men den tyske indskrift, som findes på flere af vore kongers kister, gjorde et smerteligt indtryk på mig ... Sluttelig beså jeg alle biskoppernes portrætter. Her så jeg Ansgar holdende Nordens kirke i sin hånd; hvilke tanker krydsede ikke mit sind. Det gjorde Kristus ved sin tjener for os, og i mit indre hviskede en stemme: Hvad gør du for mig? Biskop Absalon kunne jeg ikke se uden at tænke på ordene: I muld sank Valdemar og hans mænd. Det lys udsluktes fra hine dage. — Men blunder atter i blødheds drømme mit fødeland ved de dybe strømme. — O, gud, lad den ånd, som besjælede dem, lyse for os i natlig tid, og væk nye åndekæmper til Herrens strid —“.

Skolemødets sidste taler var den unge grev L. Holstein-Ledreborg, der har vakt den unge mands udelte beundring. „For to år siden var han knap kendt af navn, nu står han med en af landets vigtigste love i sin hånd (Ministeriet Fønnesbechs skolelov). Første gang man hørte om ham var da han 1870 stillede sig i spidsen for dannelsen af 23. kreds (Lejre Skytteforening). Om vinteren holdt han foredrag i Allerslev skole. Ingen forstod ham, dog N. P. Hansen, Ousager, senere redaktør af Roskilde Dagblad, anede hvilket hjerte her slog. 1871 talte han ved skyttefesten i Bose-rup, den varme begejstring og hjertelighed fandt genklang i fleres bryst og gav sig luft i bifaldsråb. 1872 holdt han igen to foredrag i Allerslev skole, der åndede af klarhed, kristelig livsanskuelse (grev Holstein var i 1867 gået over til Katolicismen). Om sommeren lærte vi ham nu at kende bedre ved skydeøvelserne, hvor han for det meste mødte. Den 22. september 1872 sejrede han efter en heftig valgkamp med 200 stemmers majoritet over sin modstander Rugård, skønt denne kunne beråbe sig på 18 års virksomhed i Folketinget. Ved første behandling af skoleloven talte han første gang i Tinget, og straks skænkede man ham den tillid at lade ham få plads i udvalget. På så kort tid har han fået den indflydelse. Gid han fremdeles må gå frem i det spor, han har begyndt.“

Den grundtvigske sprogføring er umiskendelig i dette brev, hvor den romantiske historieoplevelse har grebet en jævn ung bonde. Og begejstringen for Venstres ny lovende fører er heller ikke til at tage fejl af. Men i samme måned drager Hans Dønnergård endnu engang til vækkelsesmøde i den gamle stil. Det er i Sorø, hvor kolportør Peder Larsen og Wilhelm Beck taler. Alle disse oplevelser giver stof til samtale og åndelig vækst. „Tit og ofte samles vi søndag eftermiddag eller aften og styrker og opliver sindet. Jeg har lagt en plan, der går ud på at ofre al min fritid og så meget af lønnen som mulig til min åndelige udvikling. Det vil sige til historisk læsning, udvikling af mine tanker på papiret o.s.v. Bliver jeg soldat til næste år, og Niels Pedersen (hans plejefar) kan undvære mig, er det min bestem-

melse at tilbringe næste vinter på Hindholm. Jeg vil ikke give slip på livet som bonde, men jeg vil ligefuldt vie mine kræfter til oplysningens fremme.“ —

Hans Gyldenkærnes breve til vennen er mere dæmpede i tonen, men det varme venskab kommer klart til orde også her. Hans Gyldenkærne er stolt af vennen, da han i 1880 bliver valgt til folketingsmand, han følger ham trofast og beundrende, mens Dønnergård, som efterhånden helt går op i sin politiske virksomhed, vælges til den ene tillidspost efter den anden. Han tager livlig del i den kraftigt voksende brugsforeningsbevægelse, i 1884 bliver han valgt til formand for fællesforeningen for de sjællandske brugsforeninger, men hans stærke fremhævelse af brugsforeningers muligheder som politisk kampmiddel mod ministeriet Estrup ængster jyderne, og det lykkes ham ikke at få de mere sindige jyske brugsforeninger til at følge denne linie. Her er ikke stedet til at følge kampen mellem Dønnergård og den store jyske brugsforeningsfører Severin Jørgensen, som sejrede. I 1889 trådte Dønnergård tilbage som formand, men samme år blev han medlem af P. A. Albertis smøreksporthforening, et foretagende som Dønnergård selv havde udkastet idéen til. Samtidig var han kontorbestyrer i Den sjællandske Bondestands Sparekasse i Roskilde, handlede med smør for en række andelsmejerier og avlede frø på sin gård i Osager. Med sin skarpe sporsans og fantasi må Dønnergård ret tidligt have fået fornemmelsen af, at Alberti var en mand, man ikke kunne stole på. Skuffet ærgerrighed i kampen om formandskabet i smøreksporthforeningen har virket med. Men da han gør et ubehændigt forsøg på at afsløre en formentlig uredelighed i Albertis regnskabsaflæggelse, kaster den mægtige jurist Alberti sig over ham, får rejst straffesag, og i 4 måneder sad Dønnergård i varetægtsarrest. To dage før valget i januar 1890 slap han ud, kørte fra arresthuset direkte ud til sin valgkreds i Svinninge. Og skønt Venstre under hans ufrivillige fraværelse havde opstillet to andre kandidater, blev Dønnergård øjeblikkeligt opstillet. Venstrebønder har tydeligt nok opfattet kampen mod ham som et politisk anliggende, hvilket bl. a. fremgår af et telegram fra den nordjyske venstrefører Vilhelm Lassen til valgkredsen: „At Svinningekredsen ved Dønnergårds valg virksomhedsfuldt demonstrerer mod vor rådne retspleje, ventes af mange demokrater.“

Ved valget besejredes Dønnergård knebet af de to andre venstre-kandidater. Så fulgte dommen i den af Alberti rejste sag: 20 dages vand og brød. Dønnergård appellerede til Højesteret, men var nu en ruineret mand, der i sin fortvivlelse vistnok indlod sig på nogle usikre økonomiske foretagender, og i januar 1892, inden dommen var faldet, flygtede han til De forenede Stater. Efter hårde år slog han sig ned i Seattle i staten Washington på vestkysten og blev med tiden en velhavende farmer og skovbruger. Han bevarede forbindelse både med grev Holstein-Ledreborg og Hans

Gyldenkærne. I et af brevene til vennerne på Lejreegnen hedder det: „Nu er jeg så kendt her i mit amt, som jeg i sin tid var i Roskilde amt.“ „Jeg følger jo med i det hele derhjemme endnu. Det står for mig som en skøn drøm, men mine bedste og lykkeligste år har jeg levet her på Stillehavskysten. Den aften da jeg fik telegrammet, at Hørup var blevet minister, da var der et øjeblik, hvor jeg følte et tabt livs frygtelige smerte. Men det var bare et øjeblik, så var det hele forbi.“

Da Alberti i 1908 havde meldt sig som storbedrager mod Den sjællandske Bondestands Sparekasse, skrev Politiken om den gamle sag mod Dønnergård: „Det havde alligevel været bedre for landet, om Alberti ikke havde vundet sejren på den falske smørbalance.“

*Hans Dønnergård med familie
(fotograferet i Amerika, hvor de to yugste er født).*

Dommen over Dønnergård blev eftergivet, men den gamle venstremand vendte aldrig tilbage. I februar 1924 skrev han sidste gang til Hans Gyldenkærne. Han drømmer om en hjemrejse og glæder sig ved tanken om et gensyn med sin trofaste ungdomsven, der ikke forlod ham i nødens stund: „Når jeg kommer hjem, følges vi ned gennem Ousager og sætter os på grøftekanten ved den gamle sluse, så skal jeg fortælle dig hemmeligheden i den skandale, der blev min og mine børns største velsignelse.“ Den historie fik Hans Dønnergård ikke fortalt sin gamle ven. Han genså aldrig fædrelandet og døde som restauratør i Seattle i 1932.

4. kapitel.

PROVISORIEÅR

I slutningen af 1870erne begyndte den gamle Jens Nielsen på Gyldenkærnegården at skranke, og i 1880 afstod han slægtsgården til sønnen Lars, den sjette i børneflokket. Hans Gyldenkærne giver en beretning om arveskiftet til sin yngre søster Ane, som i sommeren 1880 var elev på Askov højskole og tilføjer: „Jeg ville også gerne på Ludvig Schrøders skole engang, men for det første ser jeg ingen udvej åben. Kunne jeg endda nå det, når skolen bliver flyttet til Sorø, (en plan som netop i disse år blev offentlig drøftet på grundlag af Grundtvigs gamle ønske om „Skolen i Soer“). Jeg er jo rigtignok noget inde i de tredive; dog bedre sent end aldrig. Når du nu snart skriver til mig, tag dig så rigtig over og vis mig forskellen imellem Askov og Hindholm.“ Den sammenligning ville man gerne have set! I det følgende brev skildrer Hans Gyldenkærne et folkemøde i Herthadalen, hvor den senere kendte liberale teolog Henning Jensen, en søn af Ostedpræsten J. C. Jensen, selv på dette tidspunkt sognepræst i Stenmagle, var hovedtaleren. Emnet var „Folkelighed og Ufolkelighed“ og af det korte referat kan man ane, at foredraget må have indeholdt anslag til hans forestående protest mod konseilspræsident J. B. Estrup og de provisoriske finanslove, et emne, der i de følgende år skulle sætte deres stærke præg på de berømte „Hertadalsmøder“. Disse møder havde grev Holstein-Ledreborg efter en række „Bondevenne-Møder“, bl. a. i Kornerup, indledet i 1874, og han ledede dem personligt til 1890, med Viggo Hørup som flittig taler. Henning Jensen blev i 1885 af kultusminister Scavenius afskediget fra sit embede på grund af en artikel i Politiken, hvor han forsvarede oprør imod en lovbrudende øvrighed. Det skete iøvrigt på grundlag af det samme „mundkurvcirkulære“, som to år senere blev taget i brug mod pastor Morten Pontoppidan, som idømtes fængselsstraf for sin protest mod Estrups gerninger. Af Hans Gyldenkærnes breve ses det, hvor intensivt han har levet med i disse års politiske røre, men også hvor vanskeligt

det var for en mand med hans sindige, redelige og loyale natur at sætte sig op mod den meget konservative husbond på Vejgård, der jo tillige var hans morbror. Af en jævnaldrende landmands erindringer får vi et ret levende indtryk af Hans Gyldenkærne som „den første blandt ligemænd“ i disse bevægede år.

Carl Larsen, Ramsøllille, der senere blev gift med Hans Gyldenkærnes yngste søster Trine, kom selv fra forsamlingsfolkene i sit eget sogn, Ramsøllille, til Osager. Her lærte han en anden form for ungdomsliv at kende, bl. a. gennem sin tilkommende svoger Hans, som på dette tidspunkt, ca. 1874, var en af foregangsmændene i muntre amatørforestillinger (den gang kaldet „Dilletant“). Stykkerne, mest Hostrups komedier og Erik Bøghs vaudeviller („Soldaterløjer“, „Den Tredje“, „Fastelavnsgildet“ nævnes bl. a.), blev opført i laden på Søndergård, som ejedes af Anders Olsen. Også her mærkedes Hans Gyldenkærnes poetiske åre, hans venner erindrer en munter vise, „Vi samlet er i festligt lag“ — til en skyttefest i 1875.

Carl Larsen fortæller: „Første gang jeg så Hans Gyldenkærne, ved jeg bestemt, var hos pastor Kraghs i Kornerup, men inden jeg kom derhen og tjene. Vi kørte i flere år derhen i kirke, og især da min søster var kommet til at tjene der. Efter kirketid holdt Kragh engang imellem møde i havestuen, og en søndag, da folk var samlet og mødet ved at begynde, kom der en høj, kraftig ung mand med et stort brunligt skæg, som nåede et stykke ned på brystet, ind. Kragh gik hen til ham, og sagde: Goddag, Hans Gyldenkærne. Mere kan jeg heller ikke huske om ham den gang. ... Det, som jeg først lagde mærke til hos disse Ousagersøskende, var, at jeg ikke blev overset af dem, hvad jeg ellers altid syntes, jeg var blevet af de fleste, der på en eller anden måde følte sig et hoved højere end jeg. De var i høj grad beskedne i deres måde at komme en i møde på. Jeg blev dog ikke nogentid, mens jeg var derhenne, hvad man kunne kalde fortrolig med H. G.; han var jo meget ældre, men også meget klogere og dygtigere end jeg.“

Det var provisorieårene med deres livlige politiske røre. Foruden skytteforening og riffelforening stiftede man en „Fremskridtsforening“ med Niels Jørgensen, senere Bispegården, Jørgen Jørgensens far, som formand. De unge fra Osager-Allerslev og omegn vandrede til protestmøder i Roskilde, og Hans Gyldenkærne var virksom på alle disse områder, selv om hans gamle morbror Niels Larsen på „Vejgård“, „en gammel og gammel-dags tænkende mand“, lagde ham mange hindringer i vejen. I skytteforeningerne stod kampen ofte om de gængse indskrifter på fanerne. Venstremænd forlangte kongens navnetræk strøget, „han holdt jo hånden over Estrup“ og søgte at få de unge piger til at melde sig ind i skytteforeningerne for at skaffe Venstre flertal ved bestyrelsesvalg. En lille anonym vise mod højremænd på egnen blev i indviede kredse tillagt Hans Gylden-

kærne. „Vi unge havde alle den følelse, at det egentlig var ham, der var fører på egnen, særlig for ungdommen og for de unge tanker, skønt han ikke havde lejlighed til at være så meget i forgrunden, som han selv gerne havde villet. Han kunne vist godt siges at være den første på egnen, der kom med de nye tanker og i Grundtvigs ånd, og vi unge havde altid på følelsen, at vi i ham havde en ældre og tro ven og meningsfælle, som vi kunne tale med og som forstod os.“ —

Det er i det hele et både smukt og levende billede, Carl Larsen har givet af sin svoger. Hans store hjælpsomhed har Larsen selv oplevet, da han og hans kone havde erhvervet en mindre gård, „hvor der manglede mere end der var“. De måtte i begyndelsen jævnlige sælge en plag, en kalv eller grise før tiden blot for at skaffe penge, og svogeren på „Vejgård“ var altid rede til at betale dem en god pris. Både i Svogerslev og nabosogne har mange småfolk nydt godt af Hans Gyldenkærnes stilfærdige håndsrækning, når nød stod for døren.

I vinteren 1876-77 havde Hans Gyldenkærne efter grundige overvejelser forlovet sig med en ung pige Ane Kirstine Hansen fra Langeland. Men foreløbig havde det lange udsigter med giftermål, den gamle husbond lod sig nu og da forlyde med, at han måske snart kunne tænke sig at gå på aftægt og så lade Hans Gyldenkærne få gården. Men gang på gang blev beslutningen herom udsat. Breve fra den lange forlovelsestid — de blev først gift i 1884 — fortæller nu og da om en vis træthed ved sliddet som karl hos morbroderen. „Enkelte gange har jeg været ved, takket være indtrufne omstændigheder, at bede dem se sig om efter en anden karl i stedet for mig til oktober, da jeg så ville rejse til Askov et par vintre og derfra på et seminarie og tage skolelærereksamen. Men nu har jeg atter de gamle rolige tålmodighedstanker: „Giv tid, og hvad du drømte skønt, du skal i sandhed skue —“. Og kære pige! jeg tror dog selv bestemt, at vi har allerbedst af at vente, til Vor Herres time kommer; der er dog mangfoldige forhold, som jeg tror vi for tiden ikke ville kunne trives allerbedst under, men som nok vil lempe sig efterhånden.“ (11. juli 1882).

Året efter drøfter de nogle spørgsmål, som de må have haft delte meninger om. Et brev af 27. maj 1883 beretter lidt om, hvad en vågen ung bonde på denne tid læste og iøvrigt var optaget af.

Han har sendt hende en bog „Efeserbrevet“, og lover at sende hende „En Jøde“ (Goldschmidt). Dernæst vil jeg skrive et par ord om at „samle til en folke- og hus-bogsamling“, og da navnlig om den omstridte „Husven“ må få lov at have en beskeden plads i en sådan; jeg er selvfølgelig enig med dig i, at den ikke bør have hæderspladsen, det ved du også nok er ikke min mening. At jeg i de senere år har „holdt den“, har aldeles ikke været for min egen skyld, men for at have nogen „let fordøjelig og tillige sund læsning“ at læse for af om aftenen, men dog mest for at få en samling

gode historiske anskuelses-billeder i vor fremtidige „skolestue“. — Spørgsmålet bliver så: Er det virkelig sund læsning „Husvennen“ byder? Foruden tegninger og skildringer af natur- og dyrelivet, samt meddelelser om have- dyrkning, landbo- og husflid, er det hovedsagelig skildringer af folkelivet i fortællende form, men også historiske meddelelser, for eks. „berømte bondesønner“ af N. Rasmussen Søkilde, Om vore Fædres Guder af Fr. Vinkel Horn, og levnedstegninger af vore digtere, bisper o.s.v., o.s.v. Din indvending er: Det er godt nok med alt det andet, kun disse „fortællinger“ kan jeg ikke lide! — De ere allesammen fortællinger af den såkaldte „Skolelærer-litteratur“, det er skildringer af folkelivet af mænd som Anton Nielsen, Zakarias Nielsen, Bendix Hansen, Emanuel Henningsen, Knud og Jens Skytte, Beatus Dodt, Mads Hansen o. m. fl. — Ingen vil nægte, at denne del af den danske litteratur har haft sin gode betydning for det vågnende folks udvikling, først fordi den formår at fængsle mindre udviklede folk, men dernæst og mest fordi den stadig viser sine læsere hen til noget bedre, højskolerne f. eks. omtrent ligesom Trier viser sine lærlinge til Askov. At den slags litteratur formår at fængsle uudviklede folk, er i og for sig ingen anbefaling for den, da simpel læsning også kan det. Men jeg vil hævde, at den ikke er tanketom, men formår at hæve ens tanker over døgnets tomhed. At C. A. Thyregods fortælling i reglen ere „åndløse“ vil jeg indrømme, de bør derfor kun slet og ret kaldes underholdende ... du fremhæver litteraturhistorie, navnlig den udenlandske; du kan have ret. For et år siden spurgte jeg hos præsten om oversættelser af Goethe, Schiller, Shakespeare, Rossini o. fl. Han svarede: „Jeg har nok læst dem, men jeg har ingen og De vil også nok kunne læse dem med nytte. Men de kan undværes.“ Ser du min pige! Den udenlandske litteraturhistorie kan jo være god nok, men jeg holder dog på, at førend man spørger efter den, må man kende vor egen, ligesom man på alle andre områder må lære at kende vort eget, førend man giver sig af med det fremmede. (Jeg vil her ikke glemme, at du i det hele taget fremhævede, „alt historisk, Saxo, Norges Kongekrone, Verdenshistorie o.s.v.“).

Allerede i forlovelsens første år fik Hans Gyldenkerne hænderne fulde af opgaver blandt egnens unge. Hans Dønnergård var just blevet opstillet i Svinningekredsen og havde i september 1880 med 80 pct. af stemmerne og lykønsket af både Berg, Hørup og Lars Dinesen indtaget sin plads i Folketinget. Han havde derfor måttet bede sin ven på „Vejgård“ om at overtage en del af sine lokale tillidsposter på Lejreegnen. Dønnergård havde fået både skytte-, gymnastik- og læseforeninger i gang, nu måtte Hans Gyldenkerne føre arbejdet videre. Præmieskydninger i Boserup Skov, gymnastikfester i Herthadalen og foreningsmøder både i Osager og Svogerslev lagde nu beslag på de fleste af hans søndage. „Jeg har ingen skade haft deraf i åndelig henseende,“ skriver han i et sindigt brev til en søster.

„Hvorimod det tit og mange gange må gå ud over legemet, da alt sådant frivilligt arbejde må udføres om natten efter anstrengende dage.“

Og dette frivillige ungdomsarbejde var jo i provisorieårene næsten altid politisk betonet, hvad der måtte medføre modsætninger og vanskeligheder i det daglige samliv på „Vejgård“. Morbror Niels, hans husbond, var konservativ, nærmest højremand af den gamle skole, og han yndede bestemt ikke disse oprørske tilbøjeligheder hos ungdommen. Med alle midler søgte han at holde sin solide og dygtige forkarl hjemme på gården.

„Det er utroligt, så spillesyge folk er her i byen“, skriver han i 1884 til søsteren Ane, der synes at have stået ham nærmest i søskendekredsen. „De 6 dage eller aftner og nætter spiller vor fader (d.v.s. morbror Niels) kort, enten ude eller hjemme. Når de så mangler en makker, må jeg holde for. I de snart 13 år jeg har været her, har jeg nok spillet 200 kr. bort af mine lomme penge på *hans kommando*. Før har jeg tit sagt nej eller lukket mig inde i mit kammer, men lige så tit blev han også vred flere dage efter. — Vi har det ellers meget godt og fredeligt eller rettere roligt; thi vi kommer aldrig nogen steder; ikke til valg mod Estrup, ikke til „de sønderjydske piger“, ikke til folkemøder, ikke til fest, ikke i familien; gjorde vi det, var freden forbi. Kan vi blive hjemme, ikke bruge penge, være raske til arbejdet, så er „han“ så rar imod os.“ Et meget klart billede af den ældre slægt af bønder, før vækkelserne, både de kristelige og de politiske, og højskolen havde nået dem, tegnet af en opvakt mand af den nye generation.

I løbet af 1870erne er det klart, at den grundtvigske bevægelse har sejret i vide kredse på Lejreengen. Mens de indremissionsk prægede forsamlingsfolk synes at forskanse sig i hjemmene og ved mere private bibelkredse, kendetegnes de af folkehøjskolen påvirkede kredse her som andetsteds af livlig udadvendt virksomhed. I 1875 oprettes Skovholm friskole i Osager og en af initiativtagerne var Hans Gyldenkærnes søster Stine, gift med Per Frandsen på Gyldenkærnegårdens nabogård Skovledholm. „Stine Per Frands“, som hun kaldtes, havde længe syslet med tanken om at få oprettet en friskole, og kort før sin mands død må hun have fået hans samtykke til at skænke en lod af Skovledholms jorder til dette formål. Et stiftende møde blev holdt hos gårdejer Niels Nielsen, Kastholm, i januar 1876, og her havde man hentet en talsmand fra den grundtvigske friskoles hovedland Fyn, ingen ringere end folketingsmand Klaus Berntsen. Den ildfulde og veltalende tidligere fynske friskolelærer har åbenbart forstået at begejstre de sindige sjællændere, som var mødt op. Det blev straks vedtaget at bygge skolen på Skovledholms jord, Klaus Berntsen skaffede den første lærer, N. Kirkegård, der havde været lærer hos Berntsen i friskolen i Højby på Fyn.

Stine Per Frands, som tappert drev gården efter sin mands død i februar 1876, har såvidt vides også skænket et ikke helt ringe beløb til opførelse af skolebygningen, i hvert fald tilhørte den gården Skovledholm ved sit ophør i 1911.

Og i 1879 samler de grundtvigsk påvirkede Lejrefolk sig til et nyt fremstød. Med økonomisk støtte fra grev Holstein oprettes en ny friskole ved siden af Blæsenborg kro, (senere Lejre kro), som ledet af dygtige lærere, Brandt og Kamstrup, også blev et mødested for folkelige foredrag. Her talte bl. a. den tidligere Hindholmlærer, nu forstander Svendsen, Tune Landboskole, og omkring 1880 oprettes foredragsforeningen „Fremad“, senere Lejre foredragsforening.

Hans Gyldenkærne har været med i hele dette fremadvendte folkeoplysende arbejde, ligesom han med sin ven Dønnergård deltager livligt i planlægningen af brugsforening og andelsmejeri.

Den 7. august 1881 holdtes det første møde i Osager om oprettelsen af et andelsmejeri. Centrifugen var nu kommet i handelen, og de unge, som havde hørt om denne nye maskine, blev hurtigt kede af det gammeldags hårde arbejde med smørkernen. Hans Gyldenkærnes ældste søster, den før nævnte Stine Per Frands er igen i spidsen, den første centrifuge bliver installeret på Skovledholm i et skur i haven. Den blev trukket af en hestemgang, som drengene skulle passe og er uden tvivl Sjællands første andelsmejeri. Det vedblev at fungere, indtil man i Osted på Hans Dønnergårds initiativ i september 1887 byggede det senere landskendte andelsmejeri „Landmandslyst“ med Hans Dønnergård som formand.

Osager Brugsforening åbnedes i september 1882, og igen var det familien Gyldenkærne med Stine Per Frands i spidsen, der sammen med Dønnergård og folketingsmand N. Hansen-Ølstykke trak det tunge læs.

Det var bevægede år i det lille samfund. En heste- og kreaturforening med forsikringsøjemed og en gødningsforening til fælles indkøb ser også lyset i 1880'erne. 1887 oprettes det første fællesbageri, og i 1890 begyndte smedien i Skovholm. Overalt er Dønnergård og hans venner på Gyldenkærnegården og „Vejgård“ på en eller anden måde med til at støtte og fremme disse nye foretagender.

Hvad under da, at Dønnergård, da han havde udstået sin første fængselsstraf og rejste hjem fra København, på banegården i Lejre blev modtaget af en stor venneskare fra Lejre, Allerslev, Osted og Osager. Fulgt af 32 hestekøretøjer, det første med musik og alle bemanded med en række af egnens førende mænd, blev den efter almindelig opfattelse skammelig uretfærdigt behandlede folketingskandidat og gårdejer i triumftog fulgt til sin gård i Osager.

Der skulle endnu gå mange år, inden Hans Gyldenkærne fik skøde på „Vejgård“. Den gamle Niels Larsen havde i 1845 overtaget den smukke

og veldrevne gård efter sin moder Maren Rasmusdatter. I ægteskabet med Birthe Marie Hansdatter var der ingen børn, derfor havde han tidligt udset sig søstersønnen Hans Jensen Gyldenkærne som sin afløser. Årene gik, som vi har set, til tider var den unge forkarl ved at blive træt af samarbejdet med den aldrende, konservative og vel noget stivsindede morbror. Men han holdt ud, og da Niels Larsen i 1884 blev enkemand, har de unge uden tvivl regnet med, at nu ville han helt overlade dem gårdens drift.

Hans Gyldenkærne fik skøde på „Vejgård“ den 26. marts 1887. Den gamle morbror gik på aftægt hos det unge par, og i 1891 døde Niels Larsen, 72 år gammel. „Vejgård“ er fremdeles i slægtens eje; i 1916 overdrog Hans Gyldenkærne sin gård til sønnen Svend Gyldenkærne, der i 1956 overlod den til sin søn Troels Gyldenkærne, som nu driver den smukke gård mellem den gamle Ledreborg Allé og Holbæklandevejen, 4 km. vest for Roskilde.

Hans Gyldenkærne viste sig i sine manddomsår som en mand, der i rigt mål skulle komme til at indfri de løfter som hans rige og bevægede ungdomsår, præget af enfoldig kristentro og vågen folkelig virketrang, havde givet.

5. kapitel.

ÆGTESKAB OG MANDDOMSÅR

I sommeren 1884 kunne Hans Gyldenkærne og Ane Kirstine Hansen omsider indbyde deres slægt og venner til bryllup. De havde på dette tidspunkt været forlovet i 7½ år uden at modtage anden løn end nogle ret sparsomme lommepenge. Ane havde været elev på Vallekilde højskole og i den lange ventetid haft forskellige pladser på Sjælland, bl. a. i Høve, hvor hun lærte den gamle grundtvigianer, smeden i Høve, Johs. Vedel, at kende. Desuden havde hun været elev og kokkepige på Askov højskole. Nu havde den gamle morbror Niels Larsen besluttet at give op, „Jakob skulle have sin Raket“, Hans Gyldenkærne skulle overtage „Vejgård“, og gifte sig med sin trofaste kæreste.

I et rørende brev takker hans søster Ane, som i 1884 var elev på Ullmanns højskole i Telemarken i Norge — så langt rejste den gang allerede en vågen ung bondepige ud for at opleve højskolen — for indbydelsen til brylluppet. Hun ville gerne være med, men nødig afbryde sit højskoleophold: „Var vi hjemme, Trine og mig, kan I rigtignok tro, vi kom med til jert bryllup, enten vi var bedt eller ej, vi hører jo da sammen.“ Hun sender sine varmeste ønsker med en skildring af Ullmanns foredrag, hvori den store norske folkeopdrager „lægger så stor vægt på, at det er en af nutidens opgaver, at det menneskelige med alle samfundsspørgsmål kan komme til

at gå hånd i hånd med det kristelige,“ som i fortiden ofte var skilt fra hinanden. Ordene passer smukt til Hans Gyldenkærnes gerning i de kommende manddomsår.

Sammen med sin hustru Ane Kirstine, den unge kvinde fra det langedlandske gårdmandshjem, som gennem sit møde med højskolen både på Vallekilde og Askov og sin gerning i den grundtvigske pastor Kraghs hjem i Kornerup var modnet til sin gerning, skabte han på „Vejgård“ et hjem, om hvilket man med rette kunne anvende Bjørnsons ord:

„Har først du bygget dig selv et fæste,
så tit du frelser endog din næste —“.

Her voksede i årenes løb en livsglad børneflokk op, præget af faderens flittige og dygtige bondegerning, af hans folkelige udadvendte virksomhed og af en kærlig moder, som fulgte og støttede sin mand både inden og uden for hjemmets døre. Det var en meget gammeldags gård, da Hans Gyldenkærne som 18-årig karl gik i tjeneste hos sin morbror, på den 70 tdr. land store gård. I 16 år tærskede han og en husmand al gårdens sæd i de lange, mørke vinterdage. Så fik man omsider et tærskeselskab på egnen, et damptærskeværk blev indkøbt, en række forbedringer indførtes, og fra 1887, da Hans Gyldenkærne selv overtog styret, førte han gårdens drift frem, så den snart blev førende på sin egn. I begyndelsen af 1890erne anskaffede han de „moderne“ slå- og mejemaskiner som den første i sognet, så „Vejgård“ hele tiden kunne være på højde med tidens muligheder og krav.

I Krarup og Tuxens: „Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 til Nutiden“ (1904) findes en beskrivelse af landbruget på „Vejgård“, forfattet på grundlag af et spørgeskema, som Hans Gyldenkærne havde besvaret, udvalgt som en af de førende landmænd i Københavns amt.

Men for gårdens drift slap han ikke sit folkeoplysende arbejde. For at „få fred“, som han sagde, havde han inden sit giftermål frasagt sig stillingen som formand for Skytteforeningen i 23. kreds. Andre opgaver kaldte nu på ham. I 12 år sad han i Kornerup-Svogerslev sogneråd, deraf de 9 som formand. Siden var han i 15 år sognefoged i Svogerslev, og efter at være flyttet til Osted var han flere gange konstitueret som sognefoged her. Han var medstifter og mangeårig formand for Den sjællandske Bondestands Sygeforening, sine soldaterminder plejede han som formand for 2. regiments Soldaterforenings Roskilde-afdeling, og da Roskilde Handels-, Håndværks- og Landbrugsbanken i 1913 brød sammen, tog han i fællesskab med andre af Roskildeegnens ansete mænd initiativet til stiftelsen af Roskilde Landbo-bank, hvor han til sin død i 1931 sad som formand for repræsentantskabet.

Men ved siden af dette mere udadvendte virke glemte han ikke de åndelige strømninger, der havde givet hans unge år retning og indhold. I 1880erne havde han været med til at tilrettelægge de efterhånden meget

store Pineskolemøder i Roskilde, hvor han selv et par gange holdt det indledende foredrag. I 1889 tog han initiativet til stiftelsen af Roskilde Højskoleforening, selv var han i en årrække dens virksomme formand, og han har sin væsentligste del af æren for denne forenings stærke indflydelse på Roskildeegnen i årene før og efter århundredskiftet.

Det var ved sådanne lejligheder hans fine poetiske sind gav sig udtryk i vers og sang. Helt fra de unge år havde han ofte været med til at kaste glans over skytte- og ungdomsforeningers fester eller komedieaftener med en munter prolog eller en frisk og glad vise i enkle og naturlige strofer, hyppigt til kendte folkelige melodier. Hans Gyldenkerne var en frodig og rig natur, fra sine unge år elskede han sang og musik, og hans mange velformede og enkle sange har bidraget til at højne de ungdommelige sammenkomster, hvor han først vovede sig frem med sine små viser. Senere fulgte også alvorligere digte til børn og venner.

Om hjemlivet på „Vejgård“ beretter en af sønnerne: „Alle vi blev undervist hjemme. Af flere årsager: dels havde vi godt 3 km. til skolen, dels var Svogerslev skolevæsen i 1890erne ikke særlig vellykket. Der var en syg lærer til at undervise ca. 60 børn. Der var også dengang enkelte, som gik til Roskilde, men far havde set, at det var ikke godt alt det de lærte, hvorfor han skal have sagt, at vi skulle aldrig komme til at gå i skole i Roskilde.

Vi fik derfor en lærerinde, da min ældste bror nåede den undervisningspligtige alder. Foruden os tre kom der også børn fra den øverste ende af (Ledreborg-) Alléen og fra Svogerslev by ... Vi var vist 10, da vi var flest.

Hvor meget far blandede sig i undervisningen, har jeg aldrig været helt klar over, det mærkedes ikke meget til daglig. Men jeg går ud fra, at hans interesse for Sønderjylland „svævede over vandene“, hans interesse for Grundtvigs bibelhistoriske sange gjorde, at vi allerede som små blev meget fortrolige med disse. Vi sang dem tit og gerne.

Hvad vi fik fritiden til at gå med? Ja, om somren havde vi vist ikke ret megen, men vinteraftnerne huskes bedre. Så læste far højt af Hostrups eller Erik Bøghs komedier. De fleste havde han i sin ungdom spillet med i. Han optrådte da også to vintre som instruktør og sufflør for diletanter på Lejre Hotel.

Om lørdagen var det som regel „Søndagsbladet“, der blev læst højt. Og far spillede for os. Han havde en ganske udmærket harmonika, der i sin tid havde kostet 18 rigsdaler, den var han bedst kendt med. Men ellers kunne han, når det skulle være, også spille klaver og violin.

Vi kom ret tidligt i forbindelse med „kulturen“. Jeg husker særlig to ting fra sidste halvdel af 1890erne og omkring århundredskiftet: „Sjællands Stifts Skolemøder“ og møderne i „Nordisk Forening“. De første, hvor

far var medarrangør, blev altid afholdt 3. pinsedag på Hotel Prinsen med koncert i Domkirken. At jeg husker de koncerter så langt tilbage, kommer måske af, at i 1895 eller 96 medvirkede orkesteret fra den russiske kejseryacht „Polarstjernen“, som lå i København; de blæste pilgrimskoret af „Tannhäuser“.

„Nordisk Forening“ holdt til i det gamle Højskolehjem på hjørnet af Hestetorvet og Algade. Ved møderne der blev Henrik Ibsens dramaer læst op, jeg husker særlig „Gengangere“ og „Når vi døde vågner —“ — —

Interessen for Sønderjylland mærkedes også i de sange, vi lærte, før vi kom i skole. „Slumrer sødt i Slesvigs Jord —“. „De vog dem —“. „Blev nu til spot dine tusindårs minder —“ o. a. Også folkeviser lærte vi. Jeg husker særlig „Hr. Villemænd og hans mø“ og „Og det var Liden Gudrun“. Men også stemningen nord fra mærkedes. Vi lærte tidligt „Se Norges blomsterdal“, „Der ligger et land mod den evige sne“ og „Hr. Sinklar drog over saltet hav“. —

Jeg har altid syntes, at Far havde fået „en plads, hvor der er ære ved at være glad“, som der står i eventyret. Han havde en svagelig kone — som dog overlevede ham — og en åndssvag søn, som opholdt sig i hjemmet, så længe far levede. Men dette til trods var far næsten altid glad.“

Hans poetiske åre blev da også ved at rinde. Ved fødselsdage og andre festlige lejligheder mødte han gerne med en lille fordringsløs og smuk sang, et hyldsteddigt til sin kone, et mindedigt om svundne dage, en hilsen til venner og frænder, som stadig lever i familiens erindring.

I vinteren 1904—05 havde Hans Gyldenkærne som formand for Roskilde Højskoleforening opfordret en yngre højskolelærer ved Frederiksborg Højskole, Thomas Bredsdorff, til at holde en foredragsrække for foreningens medlemmer. For en tætpakket lyttende forsamling i foreningens daværende lokaler — et kornløft i en gammel, nu nedrevet købmandsgård ved det nuværende „Stændertorv“ — holdt Bredsdorff foredrag om nyere dansk digtning. Tilslutningen var så god, at formanden bad ham komme igen den følgende vinter, hvor foredragene havde Fr. Paludan Müllers digtning som emne.

Ved disse møder blev spiren lagt til Roskilde Højskole, en begivenhed, der samlede beboere fra alle sogne omkring Roskilde by, og hvor den nu højt ansete sognefoged i Svogerslev øvede en betydelig indsats. Han fulgte med den største interesse de indledende forhandlinger, det havde jo helt fra hans unge år været hans ofte udtalte ønske selv at blive elev på en egentlig højskole. Han glemte aldrig sine oplevelser på Hindholm Højskole. Nu ville han gerne medvirke til at skaffe Roskildeegnen et sådant mødested og den næste generation en ny højskole.

Det var derfor helt naturligt, at Hans Gyldenkærne kom i ånde, da dagen for Roskilde Højskoles indvielse nærmede sig. Ved det store folkemøde på den smukke nye højskole den 29. april 1907 var der mødt så mange mennesker, at mødet fra gymnastiksalen måtte flyttes ud i Borggården. Her sang man foruden digteren Jakob Knudsens hilsen til den nye skole: „Her rejses en skole som mange før —“ en smuk sang af Hans Gyldenkærne, der ligesom blev Roskildeegns egen personlige hilsen og hyldest til denne dristigt rejste skole på banken ved fjorden.

Den skal her gengives i sin helhed.

Ved Roskilde Højskoles indvielse 29. april 1907:

Så står da skolen prægtig, ny,
vel skønnest her i Norden. —
Den skuer stolt til Roars by,
til skoven og til fjorden.

Ret som en herreborg den står
med bud fra gamle dage —
Og tanken går til svundne år,
til bondens nød og plage.

Da hed det: Træhest! Hundehul!
og Stavnsbånd, tvunget Fæste!
Ja, bonden regnedes for nul
skønt herremandens næste.

Og følgen: en forkvaklet sjæl,
en krop så dvask, kun drikke.
At Jeppe drak, man vidste vel.
Hvorfor omtaltes ikke.

Nu tælles bonden med igen,
og lidt han også vejer;
de sidste år kan pege hen
på mangan bondesejer.

Og prisen herfor rettelig
højskolens først skal være,
som virket har utrættelig
til hele landets ære.

Ja, den er nu så fast en borg
med tårne og med volde,
hvorfra der aldrig spredes sorg;
thi blanke er dens skjolde.

Til lykke og med skolen her.
Og dem som her skal bygge,
Gud signe deres liv og færd,
alt i sin kirkes skygge.

Så vil opfostres her en slægt
med sundhed og med kræfter,
som stadig tager til i vægt,
og som for Danmark hæfter.

I en mindetale, som sønnen Thorvald Gyldenkærne holdt efter sin faders død i 1931, hedder det:

„Skal jeg kortelig karakterisere far, bliver det med ordet glad. Far var en glad mand. Han havde evnen til at glæde sig og bevarede den, lige til han døde. Han elskede naturen. I forårstiden, når den vågnede, og fuglene vendte tilbage, måtte han synge sin glæde ud sammen med dem, og mange af hans småsange blev til i forårstiden. Lærken og stæren var hans kæreste venner. Når lærken en forårmorgen hævede sig højt op i den blå luft og slog sine triller, jublede det også i fars bryst omkap med fuglen ... Ofte lod han fuglene tale til sig, som når han i en af sine småsange lader musvitten sige: O, brug din tid! O, brug din tid!

Far havde stor slægtsfølelse og fædrelandsfølelse, og disse følelser favnede både nutiden og fortiden. Han elskede sang og musik, og sangens ord og musikkens toner fyldte ham med lige stor glæde, hvad enten det var sange eller salmer.

Far levede sit liv i Vorherres varetægt, det følte han sig så sikker på. Hans kristentro var enfoldig og barnlig, og derfor følte han sig som barnet tryk i bevidstheden om at være Faderen nær. Far troede godt om mennesker og mødte dem med tillid. Skuffelserne han hentede der, formåede ikke at forandre ham på det punkt; han havde tillid til Gud og måtte også vise mennesker tillid. Far var hjælpsom og offervillig; mangen sag nød godt heraf. Og mange foreninger, hvis formål var at yde hjælp til dette eller hint, var han medlem af. Lige så hjælpsom og offervillig far var, lige så beskeden og nøjsom var han, og blev der vist ham en venlighed eller hensynsfuldhed, tog han det ikke som en selvfølge, men følte sand glæde derved“. —

Valgmenighedspræsten i Osted, Even Marstrand, sagde ved Hans Gyldenkærnes jordefærd: „Jeg kendte kun denne mand i hans sidste fire leveår. Men fik jeg kun hans livs aftenrøde at se, så følte jeg dog så tit, når jeg sad i hans stue og hørte ham tale, at han havde levet et sjældent rigt og virksomt menneskeliv. Gud elsker os. Dette er nok, men dog har vi noget at gøre selv. Vi er ikke som blade, der vifter for vinden. Om vi også må have evnen til at gribe frelsen ved Jesus Kristus. *Hans Gyldenkærne var under lyset af den folkelige bevægelse her i landet, der i skole og kirke har sat sine dybe spor.* Og han fandt i dette lys stråler fra det høje, og han søgte at drage derind alle dem, han fik indflydelse på. Han kunne i sjælden grad finde det gode ord frem. På dette gives der eksempler i ord, han har efterladt sig. Derfor var det godt for en yngre at sætte sig hos ham og lære af hans tale.“ —

Hans Gyldenkærne hørte til det lykkelige slægtled af sjællandske bønder, som helt fra barndommen fornåm de gode følger af den bondefrigørelse, som blev det forrige århundredes største bedrift. I naturlig samklang med den helt selvfølgelige oplæring som bonde og landmand, oplevede han i sit gammeldags enkle, men vakte hjem nogle af de værdifuldeste åndelige strømninger, som nu begyndte at sætte præg på bondens hverdag. Der var nu blevet tid og kræfter til sang og god læsning i hjemmet; til den gamle, vanebundne kirkegang kom nu de „gudelige forsamlinger“, som mange steder i landet blev folkehøjskolernes frugtbare muldjord, og som måske var den strømning, der satte varigst præg på Hans Gyldenkærne. Siden fulgte opholdet på Hindholm Højskole, hvor mødet med vågne jævnaldrende, en åndfuld leder og dygtige faglærere vakte den unge Osagerbondes sans for alt, hvad der rørte sig i det vågnende folkeliv, Skyttesagen med rødder i nederlaget 1864, gymnastik- og ungdomsforeninger og provisorieårenes politiske kampe, som vakte retsfølelsen hos danske bønder, da forfatning og grundlov blev krænket.

Fra nu af ejer han en altid redbon vilje til at gribe ind, hjælpe og støtte de mange praktiske foretagender, som vokser frem med bondestandens selvstændiggørelse, brugsforeninger, andelsforetagender, foredrags- og højskoleforening — overalt er han med. Stiltfærdig og beskeden uden krav på en plads i forgrunden, men tålmodig og trofast i sin gerning, ligesom han røgtede sin daglige gerning på „Vejgård“, var og blev han en god og kærlig fader for hustru og børn og påtog sig at være sognerådsformand og sognefoged og mange andre krævende offentlige hverv.

Hans Gyldenkærnes levnedsløb svarer kønt og sandt til Grundtvigs vers:

Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord, — —
med lige værdighed i borg og hytte“.

DIS-Danmark

1 0 5 4 0 3